

Q U E E S T E 20

2013 / 1

TIJDSCHRIFT
OVER JOURNAL OF
MIDDELEEUWSE MEDIEVAL
LETTERKUNDE LITERATURE
IN DE IN THE LOW
NEDERLANDEN COUNTRIES

Queeste

Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden

Journal of Medieval Literature in the Low Countries

Revue de la littérature médiévale dans les anciens Pays-Bas

Zeitschrift für die Literatur des Mittelalters in den Niederlanden

Redactie/Editors

Suzan Folkerts (Rijksuniversiteit Groningen)

Renée Gabriël (Radboud Universiteit Nijmegen)

Samuel Mareel (Universiteit Gent)

Dirk Schoenaers (University College London)

drs. Renée Gabriël, RU, Afdeling Nederlandse Taal en Cultuur

Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen, Nederland

r.gabriel@let.ru.nl

Recensieredactie/Book review editors

Elisabeth de Bruijn (Universiteit Antwerpen)

Judith Keßler (Radboud Universiteit Nijmegen)

dr. Judith Keßler, RU, Afdeling Duitse Taal en Cultuur

Postbus 9103, 6500 HD Nijmegen, Nederland

j.kessler@let.ru.nl

Redactieraad/Editorial board: Wim van Anrooij (Universiteit Leiden), Adrian Armstrong (University of London), André Bouwman (Universiteit Leiden), Herman Brinkman (Huygens ING, Den Haag), Godfried Croenen (University of Liverpool), Carla Dauven-van Knippenberg (Universiteit van Amsterdam), W.P. Gerritsen (Universiteit Leiden), Hermina Joldersma (University of Calgary), Orlanda S.H. Lie (Universiteit Utrecht), Thom Mertens (Universiteit Antwerpen), Johan Oosterman (Radboud Universiteit Nijmegen), Dieuwke van der Poel (Universiteit Utrecht), Bart Ramakers (Rijksuniversiteit Groningen), Remco Sleiderink (Hogeschool-Universiteit Brussel), Helmut Tervooren (Universität Duisburg-Essen), Paul Wackers (Universiteit Utrecht), Geert Warnar (Universiteit Leiden), Frank Willaert (Universiteit Antwerpen)

Abonnementen

Regulier €33,-; studenten, A10's en O10's €23,-; instellingen €44,- (telkens per jaargang, incl. verzendkosten). Abonnees buiten de Benelux wordt €7,- verzendkosten in rekening gebracht. Voor collectieve abonnementen van meer dan tien exemplaren geldt een korting van 25%. Een jaargang telt 2 nummers en 96 blz. per nummer.

Uitgeverij en abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, NL-1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

telefoon 035-6859856, telefax 035-6836557, E-mail info@verloren.nl

rekening Postbank 4489940

postrekening België 000-1638529-05

postrekening Duitsland 866 14-661 BLZ 590 100 66

Auteursrechten

Met uitzondering van de samenvattingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. *With the exception of the summaries no part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.*

een ‘gelijkaardig stilistisch onderscheid tussen de bronteksten van beide tekstgroepen’ (p. 278), ziet hij over het hoofd dat de grote bulk van de Middelnederlandse Arturepiek geen vertaling is van Oudfranse verstekten, maar van prozaromans. Een tweede opmerking plaats ik graag bij zijn suggestie dat de terugkeer van assonerende rijmen in de late Middelnederlandse epiek gelijkennis vertoont met de ‘alliterative revival’ in de Engelstalige veertiende-eeuwse epiek (p. 283). Deze analogie is in zoverre misleidend dat de herintroductie van allitererende teksten, zoals *Sir Gawain and the Green Knight*, een volstrekt zichtbaar verschijnsel is, terwijl de onopvallende terugkeer van de assonerende Middelnederlandse rijmen verborgen is gebleven tot Kestemont zijn innoverende onderzoek uitvoerde.

Een gemeenschappelijke bibliografie (p. 291-311), een register van auteurs en werken (p. 312-316) en een register van handschriften en drukken (p. 317-318) sluiten *Ene andre tale af*. We mogen de redacteuren An Faems en Marjolein Hogenbirk dankbaar zijn voor deze prachtige bundel, die veel stof tot nadenken biedt.

Adres van de auteur: Universiteit Utrecht, Departement Nederlands, Trans 10, 3512 JK Utrecht. A.A.M.Besamusca@uu.nl

Gloabaal en ‘global’ verzoend in twee banden

DICK E.H. DE BOER

Naar aanleiding van: Johannes Fried & Ernst-Dieter Hehl (ed.), *WBG Weltgeschichte. Eine globale Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert. Band III, Weltdeutungen und Weltreligionen 600 bis 1500*. Darmstadt: WBG 2010. 502 p., ISBN 978-3-534-2106-8, prijs: € 58,20.

Walter Demel (ed.), *WBG Weltgeschichte. Eine globale Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert. Band IV, Entdeckungen und neue Ordnungen 1200 bis 1800*. Darmstadt: WBG 2010. 504 p., 978-3-534-2107-5, prijs: € 58,20.

Toen ik jaren geleden gastcollege gaf in Vancouver, besefte ik voor het eerst ten volle het belang dat wereldgeschiedenis ook voor de mediëvistiek

had. Meer nog dan de contacten met collega's van over de hele wereld op de grote congressen in Kalamazoo en Leeds openden de ontmoetingen met de Canadese studenten mijn ogen. Daar maakte ik kennis met een studentenpopulatie die zeer sterk Aziatisch van herkomst was en voor wie het niet meer dan normaal was voor de periode van de mensheid die in de Europese geschiedenis meestal wordt geëtiketteerd als ‘de Middeleeuwen’ de ontwikkelingen in Azië en op het Amerikaanse continent als referentiekader, zo niet uitgangspunt te nemen. Natuurlijk drukte Western-Civ, zoals het daar heette, door het erfgoed van Renaissance, christendom en kolonialisme, zwaar op hun wereldbeeld, maar er was daar zelfs een beweging dat vak af te schaffen en te vervangen door een waarlijk ‘globale’, dus mondiale benadering. Toevallig viel mijn bezoek samen met enkele gastoptredens van Janet Abu-Lughod die in 1989 met haar boek *Before European Hegemony. The World System A.D. 1250-1350* een enorme impuls had gegeven aan de meer mondiale benadering van een essentiële periode uit ‘onze’ middeleeuwen. Een indringend gesprek met haar droeg er toe bij dat we in Groningen in het eerste jaar het college ‘Panorama van de wereldgeschiedenis’ invoerden dat enkele jaren lang als introductie werd gegeven door de hoogleraren van Oudheid tot Contemporaine geschiedenis, die als een soort estafettestokje de mondiale ontwikkelingen in hun periode doorgaven. Maar met de invoering van de brede bachelor en de reductie van het aantal vakspecifieke uren is dat vak helaas na een jaar of wat op het offerblok van de bezuinigingen gelegd. Destijds was één van de problemen het vinden van een geschikt handboek. Dat werd gevonden in J.M. Roberts, *History of the World* (diverse versies en edities), die nog wel van een zekere Western-Civ benadering uitging, maar zowel tijdvakken als werelddelen in zekere mate gelijkwaardig behandelde. Natuurlijk waren er daarnaast de grote, encyclopedische wereldgeschiedenissen, zoals de 22 banden van Golo Mann's *Propyläen Weltgeschichte* of de 35 van de *Fischer Weltgeschichte*. De laatste vijftien jaar is het aantal beknopte wereldgeschiedenissen sterk toegenomen, maar dat in 2010 een nieuwe meerdelige wereldgeschiedenis verscheen, is heel opmerkelijk.

Eigenlijk zouden alle Nederlandse historici – en zeker de mediëvisten – nog gewoon Duits moeten kunnen lezen en schrijven en eigenlijk zouden zij allen lid moeten zijn van de Wissenschaftliche Buchgesellschaft. De oogst aan monografieën en bronnenuitgaven die in de loop van de decennia dankzij de WBG tegen een gereduceerde prijs beschikbaar zijn gekomen, is immens. Bovendien bestaat een groot deel van die publicaties uit uitgaven waarvoor de WBG zelf, als uitgever, het voortouw heeft genomen. Dit laatste geldt ook voor de zesdelige *WBG-Weltgeschichte* die op de 48ste Deutscher Historikertag in Berlijn ten doop werd gehouden. De door mij niet beoordeelde delen I en II beschrijven de ‘Grundlagen der globalen Welt, vom Beginn bis 1200 v. Chr.’ en de ‘Antike Welten und neue Reiche, 1200 v. Chr. bis 600 n. Chr.’ In deze recensie geef ik een globaal inzicht in het belang van de delen III en IV, die door hun titel al aangeven zich in zekere zin te hebben losgemaakt van de traditionele periodisering van de geschiedenis, hoewel het begin van de zestiende eeuw, als moment waarop een nieuw wereldsysteem gaat ontstaan en het begin van de negentiende eeuw waarop het Napoleontisch tijdperk en de opkomst van de moderne natiestaat het beeld bepalen, bekende cesuren bieden.

Het is een geheel Duits ‘avontuur’ geweest om deze banden te schrijven. De auteurs zijn zonder uitzondering Duitse specialisten, van de deskundige op het gebied van hof en kloosterorden Gert Melville, tot de godsdienstwetenschapper Hubert Seiwert en de antropologisch-historische afrikanist Dierk Lange, van de specialist in pelgrimages en ontdekkingsreizen Folker Reichert, tot de deskundige op het gebied van de achttiende eeuw en adelsgeschiedenis Walter Demel. Wie de moeite neemt het cv en de publicatielijsten van hen op te zoeken, komt tot de conclusie dat bij vrijwel allemaal een sterk Germano-, of euro-centrische interesse geleidelijk heeft plaatsgemaakt voor een mondiale oriëntatie. Dat de reeks door Duitse auteurs en voor een Duitstalig lezerspubliek is geschreven, heeft, begrijpelijkerwijs, wel zijn weerslag op de per hoofdstuk geordende bibliografie. Deze bestaat vrijwel uitsluitend uit Duitstalige, dan wel Engelse literatuur, waarvan overigens ruimschoots

meer dan de helft van na het jaar 2000 dateert.

De indeling van de boeken bevestigt het beeld van een originele benadering. In geen van beide delen vormen de politiek-staatkundige ontwikkelingen het skelet van de wereldgeschiedenis, maar het wordt ogenblikkelijk duidelijk dat het redacteurs en auteurs vooral te doen was thema’s zoals diversiteit, zingeving, kennis- en beeldvorming en samenlevingsvormen als leidraad te hanteren. Deel III heeft als hoofdafdelingen a. Die Vielfalt der Welt, b. Die Ordnung der Welt en c. Die Deutung der Welt. De eerste afdeling gaat uit van het kernbegrip ‘communicatie’, waaronder de brede sfeer van de uitwisseling van waren, kunstuitingen en kennis binnen de ‘oude’ wereld der drie continenten wordt verstaan. Deze wordt dan toegespitst op de fenomenen wereldbeeld en kaartbeeld, met nog een sterk eurocentrische benadering. Bij de daarop volgende beschrijving van de diversiteit is Europa echter nauwelijks een thema. De religieuze verscheidenheid van Azië en de ontwikkeling van Afrika ten zuiden van de Sahara, de ontwikkeling van de Islam en de Joodse diaspora completeren het beeld van de diversiteit. Het is onvermijdelijk dat bij de noodgedwongen beknoptheid stromingen als het Nestorianisme in centraal en Oost-Azië en de Indiase Thomaschristenen in die verscheidenheid geen plaats kunnen krijgen.

In de afdeling ‘Die Ordnung der Welt’ worden in een mooi globaal overzicht eerst de ontwikkeling van de islamitische rijken, dan de kruistochten, en vervolgens die van de nomadische volkeren in de grote Euraziatische zone tot en met de Mongolenheerschappij behandeld. Pas dan is het tijd voor de bespreking op hoofdlijnen van wat wordt aangeduid als de ‘Universalität und regionale Vielfalt’ in Europa. Daarna wordt in wezen de thematiek van de eerdere hoofdstukken her-nomen in een reeks bijdragen die de machtsmiddelen en bestuursorganisatie in de Moslimwereld, in de Chinese keizersdynastieën in op het Indiase subcontinent weergeven. Een uiterst interessante beschouwing van Franz-Reiner Erkens over ‘Konvergenz und Divergenz politischer und religiöser Herrschaft’ en een hoofdstuk van Alfred Haverkamp over steden als fenomeen sluiten deze afdeling, waarbij opnieuw een vergelijkend perspectief wordt gekozen zoals ik

dat in een dergelijk overzichtswerk nog niet tegen kwam. Het stuk van Haverkamp is daarbij het enige hoofdstuk waarin afzonderlijk aan (de steden van) Midden en Zuid-Amerika aandacht is besteed. Dat is wel jammer, omdat het zowel bij de behandeling van de godsdiensten, als bij de organisatie en het functioneren van (semi)-nomadische samenlevingen voor de hand had gelegen daarin ook comparatief de Amerikaanse culturen van voor de Europeanen te betrekken, ook al waren de feitelijke contacten zowel vanuit Azië als vanuit Europa quasi non-existent. Hier toont zich enigszins de achilleshiel van beide boeken, namelijk dat zij weliswaar optimaal binnen een origineel concept de expertise in de Duitse academische wereld hebben willen benutten, maar daardoor toch ook enigszins het karakter van een thematische bundel hebben gekregen.

De laatste afdeling van band III bevestigt dit beeld. De eerste vier hoofdstukken beschrijven de 'wegen naar het heil' binnen de grote godsdiensten en religieuze stromingen van Azië, India, de islamitische wereld en het Christendom. Daarna volgt een hoofdstuk over de organisatie van de kennisdomeinen in de middeleeuwen, helemaal uitgaande van de *artes liberales* als klassiek erfgoed binnen de context van universiteit en kerk, maar zonder enige poging om de organisatie van kennis en kennisoverdracht op de verschillende niveaus in de andere culturen daaraan te relateren. Gelukkig besteedt Volkhardt Huth in zijn hoofdstuk over de wetenschappelijkering van de kennis en de disseminatie van die kennis wel aandacht aan de Arabisch-Perzische en de Oost-Aziatische wereld; maar het blijven enigszins op zichzelf staande elementen in deze caleidoscoop van de wereldgeschiedenis. In band IV wordt dit echter ruimschoots goedge maakt, zoals we hieronder zullen zien.

Waar band III doorloopt tot het begin van de zestiende eeuw, herneemt band IV het overzicht van de wereldgeschiedenis vanaf het moment waarop het zicht op de sociaal-economische aspecten van de mondiale samenleving toeneemt, omstreeks het begin van de dertiende eeuw. De afdelingen waaruit dit deel is opgebouwd dragen de titels a. Demographie, Technik und Wirtschaft, b. Herrschaft und politische Ideen en c. Kultur, Religion und Sozialisation. Door nadruk-

kelijk afstand te nemen van de cesuur van 1500 worden de longitudinale ontwikkelingen benadrukt en wordt – meer impliciet dan expliciet – afstand genomen van de traditionele periodisering. In het openingshoofdstuk van de eerste afdeling vergelijkt Norbert Ortmayr heel globaal de wereld rond 1200 met die rond 1800 en schetst hij de ongelijke verdeling van populaties over de aarde en de verschillen in landgebruik. Het hoofdstuk van Popplow en Reith over de technische innovaties volgt een vergelijkbaar patroon, waarbij zij proberen aan te geven of er een *europäische Sonderweg* is geweest die min of meer onvermijdelijk juist in Europa tot industriële revolutie en technische dominantie zou leiden. Hun conclusie is dat het eerder toeval dan wetmatigheid is geweest. In zijn overzicht van de lange afstandshandel en ontdekkingsreizen houdt Folkert Reichert haast onvermijdelijk aan een eurocentrische benadering vast, maar besteedt hij ook verfrissend aandacht aan het vraagstuk van de 'omgekeerde ontdekkingsreizen', met name de manier waarop China en Japan de wereld ontdekten. Walter Demel, de redacteur van dit deel, heeft vooral zijn stempel gedrukt op de tweede grote afdeling met zijn twee hoofdstukken over wereldpolitiek (een begrip dat hij doelbewust tussen aanhalingstekens plaatst) en over het fenomeen van de vorming van rijken en staten. Hij bekijkt daarin de grote lijnen van machtsontwikkeling en conflicten tussen machtsblokken in de zes eeuwen van dit deel, waarbij hij aan de hand van essentiële elementen zoals sacraliteit en ideologie, de rol van leger en oorlogsvoering, hiërarchische systemen, fiscaliteit, bureaucratie, diplomatie etc., maar ook thema's zoals de Zwarte Dood en de Slavenhandel, de dynamiek van de politieke systemen comparatief beschrijft. Persoonlijk vind ik dit de beste hoofdstukken van dit deel, omdat daarin allerlei lijnen samenkomen in een bewonderenswaardig beknopt en effectief overzicht. Het daarop volgende hoofdstuk van Ulrich Weiss over 'Weltdeutung und politisches Denken' geeft de door Demel beschreven fenomenen hun intellectuele, politiek-theoretische achtergrond. Het laat zien hoe politieke denkbeelden waren ingebed in de culturen van (vooral) Christendom, Islam en Confucianisme. Weiss schenkt daarbij verreweg de meeste aan-

dacht aan de christelijke, of westerse wereld en de moderniseringstendenzen van het politieke denken tot in de negentiende eeuw.

De derde afdeling beslaat ruim 44 procent van band IV en kent het meest een Eurocentrische aanpak. Dit gedeelte opent met een hoofdstuk over het gelukkig in meervoud gestelde begrip ‘renaissances’. Met de traditionele Renaissance als uitgangspunt behandelt Gerrit Walter hierin ook andere renaissances, en perioden van intensievere uitwisseling en vernieuwing in andere culturen van de Oude Wereld. Dit is de opmaat voor een drietal hoofdstukken die elk een geheel eigen karakter hebben. Allereerst een volledig vanuit de Duitse situatie beschreven overzicht van Reformatie en Contrareformatie (waarvoor de term *Konfessionalisierung* wordt gebruikt). Met alle waardering voor de tekst van Ute Lotz-Heumann, vind ik dit hoofdstuk het concept van beide boeken teveel doorbreken. Dit wordt daarna hernomen, als de ‘ontmoetingen’ met andere culturen tijdens de periode van de Europese expansie worden beschreven vanuit het besef dat hier een christelijke cultuur de confrontatie aanging met culturen met andere religies. De relatie tussen macht en missie geeft aanleiding tot een naar verhouding wel erg uitvoerige, maar heel instructieve beschrijving, waarbij voor het eerst Zuid- en Noord-Amerika ruimschoots aan bod komen. Hier is het Eurocentrisme van de beschrijving de weerspiegeling van een Eurocentrische realiteit. In het hoofdstuk ‘Erziehung, Bildung und Wissenschaft’ wordt de draad wat betreft de kennis en kennisdisseminatie weer opgenomen. De aandachtige lezer wordt hier getroffen door de verschillen tussen de mondiale beschavingen op het gebied van openheid dan wel geslotenheid van kennissystemen en elites. Dat hier de Amerikaanse culturen opnieuw ontbreken is slecht een klein vlekje op een mooi blazoën.

In het laatste thematische hoofdstuk beschrijft Andreas Gestrinch hoe op basis van de eerder beschreven scholingstradities processen van professionalisering en sociale positionering van beroepsbeoefenaars zich voltrokken. Daarbij hanteert hij enkele heldere categorieën die zich in alle culturen manifesteren als uitgangspunt: soldaten, ambtenaren/juristen en medici. Ook

laat hij zien hoe overal op aarde gilde-achtige structuren als professionele en sociale verbanden functioneerden.

Dit is een mooie afsluiting van twee banden, die gezamenlijk op een originele manier de geschiedenis van de wereld in onze middeleeuwen en (vroeg) nieuwe tijd beschrijven. Globaal in de Nederlandse betekenis van ‘in grote lijnen’, maar dankzij de gerichte vraagstelling en het heldere concept zeker niet oppervlakkig, globaal in de Vlaamse (of Engelse) betekenis als allesomvattend, althans wat betreft de Oude Wereld van de drie continenten. Ondanks het feit dat de twee banden op enkele punten enigszins het karakter hebben van een verzamelbundel, is het brede concept dat streefde naar een comparatieve behandeling van diversiteit met een overwegende aandacht voor sociaal-culturele fenomenen naar mijn mening zeer geslaagd te noemen. Het goede oog voor de longitudinale ontwikkelingen die middeleeuwen en nieuwe tijd verbinden, maakt dat deze twee banden ook voor de mediëvist op veel punten als een eye-opener kunnen werken.

Adres van de auteur: Santhorst 127, NL-2352 KC Leiderdorp. dehdeboer@hotmail.com

Vruchten van de passie voor het lijden

YOURI DESPLENTER

Naar aanleiding van: José van Aelst, *Vruchten van de Passie. De laatmiddeleeuwse passieliteratuur verkend aan de hand van Suso's "Honderd artikelen"*. Hilversum: Verloren, 2011 (Middeleeuwse Studies en Bronnen CXXIX). 352 p., ill., ISBN 978-90-8704-222-6, prijs: € 35,-.

Met *Vruchten van de Passie* heeft José van Aelst een volgende stap gezet in haar tocht door wat ze in 2005, in navolging van C.C. De Bruin, de ‘doolhof’ van de passieliteratuur noemde. In dat jaar verscheen de handelseditie van haar proefschrift, *Passie voor het lijden*, waarin ze een eerste selectie van Middelnederlandse vertalingen en bewerkingen van Heinrich Seuses *Hundert Betrachtungen und Bekehrungen* bestudeerde, een exemplarische tekst uit de laatmiddeleeuwse pas-

Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden

Queeste is een internationaal en meertalig tijdschrift op het gebied van de middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden (tot 1600). Het wil recht doen aan de meertaligheid van deze regio door niet enkel aandacht te besteden aan Nederlandstalige literatuur, maar ook ruimte te bieden voor de bestudering van teksten in het Frans, Duits, Engels of Latijn. Ook teksten die niet tot de literaire canon worden gerekend, kunnen in het tijdschrift aan bod komen. De beoordeling van de inzendingen gebeurt via *double-blind peer review*.

Queeste. Journal of Medieval Literature in the Low Countries

Queeste is an international, multi-lingual, peer-reviewed journal in the area of medieval literature in the Low Countries (to 1600). The journal reflects the multi-lingual nature of this region by providing a forum for research results on literature in Dutch as well as in a variety of other languages, such as French, German, English and Latin. The journal's definition of 'literature' is inclusive rather than exclusive and studies on non-canonical texts are welcome.

Queeste. Revue de la littérature médiévale dans les anciens Pays-Bas

Queeste est une revue internationale multilingue consacrée à l'étude de la littérature médiévale dans les anciens Pays-Bas (jusqu'en 1600). Pour refléter la situation multilingue de ces régions, *Queeste* accueille aussi bien les contributions qui étudient la littérature en langue néerlandaise que les études de la littérature française, allemande, anglaise ou latine. La revue réserve également une place à l'étude de textes qui n'appartiennent pas au canon de la littérature médiévale. Tout article est soumis à l'avis de lecteurs (*double-blind peer review*).

Queeste. Zeitschrift für die Literatur des Mittelalters in den Niederlanden

Queeste ist eine internationale und mehrsprachige Zeitschrift für den Bereich der niederländischen Literatur des Mittelalters (bis etwa 1600). Sie möchte der Mehrsprachigkeit dieses Gebietes gerecht werden, indem nicht nur die Erforschung niederländischsprachiger Werke berücksichtigt werden soll, sondern auch Studien zur französischen, deutschen, englischen oder lateinischen Literatur Platz geboten wird. Auch Texte, die nicht zum literarischen Kanon gezählt werden, können in der Zeitschrift beleuchtet werden. Die Beurteilung der eingesandten Beiträge geschieht durch einen *double-blind peer review*.

—————> www.queeste.verloren.nl

Inhoud/Contents

DANIËL ERMENS	Het handschrift-Van Hulthem in vergelijkend perspectief <i>Over het nummeren van de teksten en het tellen van de verzen</i>	1
EVERT VAN DEN BERG	<i>Beati pauperes spiritu</i> in Gaesdonck <i>Lotgevallen van een preek van Eckhart</i>	29
BART BESAMUSCA	Naar aanleiding van .../Apropos of ... <i>Ene andre tale. Tendensen in de Middelnederlandse late ridderepiek.</i> AN FAEMS EN MARJOLEIN HOGENBIRK (red.)	45
DICK E.H. DE BOER	<i>WBG Weltgeschichte. Eine globale Geschichte von den Anfängen bis ins</i> <i>21. Jahrhundert. Band III & IV.</i> JOHANNES FRIED UND ERNST-DIETER HEHL (eds.), WALTER DEMEL (ed.)	49
YOURI DESPLENTER	<i>Vruchten van de Passie. De laatmiddeleeuwse passieliteratuur verkend aan de</i> <i>hand van Suso's "Honderd artikelen".</i> JOSÉ VAN AELST	52
JUDITH KESSLER	<i>De letter levend maken. Opstellen aangeboden aan Guido de Baere bij zijn</i> <i>zeventigste verjaardag.</i> KEES SCHEPERS & FRANS HENDRICKX (red.)	55
ERIC M. MOORMANN	<i>De Mond der Waarheid. De Bocca della Verità te Rome in woord en beeld van</i> <i>Middeleeuwen tot heden.</i> WIM VAN ANROOIJ	58
ANDREA VAN LEERDAM	<i>De reis van Sint Brandaan. Kritische editie van de Middelnederlandse tekst</i> <i>naar het Comburgse handschrift, met vertalingen van de Middelnederlandse</i> <i>en Middelhoogduitse Reis-versie en van de Oudfranse en Middelnederlandse</i> <i>Navigatio-versie.</i> LUDO JONGEN, JULIA SZIRMAI & JOHAN WINKELMAN (ed.)	59